

L' O B L I T:

la pèrdua de la identitat cultural

CARLOS MORILLO RODRIGUEZ

TFG / Tutor: Jaume Ros Vallverdú / 2018

Departament d'Arts i Conservació-Restauració
Àmbit d'escultura

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

“Es preciso revivir el pasado, remontarse a los orígenes, para recobrar la fuerza”

Auguste Rodin

AGRAÏMENTS

Expresso, en primer lloc, un gran agraïment a la persona que des del primer moment va confiar en les meves -aleshores- superflües idees per acceptar la tutorització d'aquest treball, en Jaume Ros Vallverdú, per ajudar-me i recolzar-me en tot moment però sobretot, per compartir el seu coneixement del món de l'escultura amb la meva persona.

Vull reconèixer també tot el suport tècnic en relació amb l'emmotllat i positivat de les peces d'en Jordi Torras. I a l'Ares per tot el seu saber versat en el metall i la seva ajuda per definir les peanyes. També m'agradaria recordar i reconèixer el suport de l'Eulàlia Grau i en Sergi Oliva per les seves estones i les seves idees i per fer-me reflexionar entorn de les possibilitats de l'obra en l'avantprojecte. També, agrair al Pep Mata pels seus consells vers la maquetació d'aquesta memòria.

Tanmateix vull agrair tot un grup de professors que tot i no vincular-se directament al projecte, m'han aportat el coneixement i motivació necessàries durant l'estada d'aquests quatre anys a la facultat.

Faic extensiu l'agraïment a tots aquells companys/es i amics/es que en algun moment o altre s'han interessat pel meu projecte i n'han aportat les seves idees. En especial a l'Anna Xargay per totes les estones a l'aula de modelat, a l'Àlex Sánchez per les seves idees i ànims i a la Marta Sellarés per brindar-me la seva capacitat en el món de la fotografia per tal d'il·lustrar aquesta memòria.

Abans d'acabar però, m'agradaria agrair pel seu temps, predisposició, paciència i mestratge a la Gemma i en Rafa, els ferrers del negoci "La Forja del Vallès".

Finalment, vull dedicar aquesta memòria als meus pares, a la meva tieta, als que ja no hi són però van confiar en mi per arribar fins aquí i, molt especialment, a aquelles persones que apareixen i et regalen l'energia i la seva opinió quan ho necessites.

SUMARI

11	Resum
12	Abstract
14	Objectius
16	Introducció
21	Referents
34	Antecedents
44	Marc conceptual
56	Metodologia
70	Conclusions
72	Referències

L'art sempre ha estat un mitjà necessari per a la vida i el desenvolupament social però també ha estat -potser de forma implícita- un mitjà per recordar-nos o mostrar-nos successos, persones o fets rellevants que ens han precedit i que moltes vegades passem per alt.

L'obra present pretén ser un mitjà que convida a la reflexió sobre la influència del món en el que vivim, de la gent que ens envolta i del que comporta el terme “globalització” entre molts d'altres d'una rellevància menor. És a partir de la realització d'aquests tres bustos -un conjunt familiar de tres personatges- que es materialitza una inquietud, una necessitat de conèixer, entendre i transmetre les nostres arrels.

Tot plegat, conforma la nostra cultura però sovint no som capaços d'atendre ni reflexionar si allò que assumim com a nostre és profundament geneològic o si deriva dels mitjans emprats en un món plenament globalitzat. Probablement, aquests dos aspectes es combinen en els nostres dies.

Els diferents personatges, corresponen a vides, entorns, coneixements i influències totalment diferents però tots ells s'hi relacionen per mitjà de la socialització generacional a través d'uns arrels i d'una identitat cultural “pròpia”.

Paraules clau: genealogia, globalització, ideal, identitat, tradició, escultura.

ABSTRACT

Art has always been a means necessary for the life and social development but also has been-perhaps implicitly-a means to remind us or show us events, people or relevant events that have preceded and often overlook.

The present work aims to be a medium that invites reflection on the influence of the world in which we live, the people around us and what brings the term “globalization” among many others of lesser importance. It is based on the realization of these three busts-a family set of three characters-that materializes a restlessness, a need to know, understand and transmit our roots.

All this is in our culture, but often we are not able to attend or to reflect if what we assume as ours is deeply geneològic or drift of the means employed in a fully globalized. Probably, these two aspects are combined in our days.

The various characters, corresponding to lives, environments, knowledge and entirely different influences, but all of them related to the generational socialization through a roots and cultural identity “own”.

Key words: genealogy, globalisation, ideal, identity, tradition, sculpture.

OBJECTIUS

Els objectius que s'han pretès assolir en aquest projecte han vingut marcats per la plena voluntat d'abordar i fer visible una problemàtica que s'insereix dins d'un món en què hi sóc submergit tot redescobrint el passat i que vol convidar a l'espectador a sentir-se reflectit del que en aquesta memòria s'hi exposa.

Tot i néixer d'experiències personals, el que es presenta en aquesta memòria vol ser compartit amb experiències del públic o dels lectors.

Així doncs, els meus objectius principals han estat: realitzar una reinterpretació plàstica d'una problemàtica amb la plena voluntat d'expressar la nostra història així com la nostra evolució oferint un marc on es reflecteix la identitat personal.

Concloure un grup escultòric coherent amb els materials i els temes utilitzats i/o entendre i executar el procés de treball necessari per a la realització d'un conjunt artístic capaç d'aconseguir una presentació expositiva de qualitat.

INTRODUCCIÓ

Aquest projecte artístic que porta per títol “L’OBLIT: la pèrdua de la identitat cultural” vol ser la culminació d’un procés d’aprenentatge que pren com a punt de partida una obra anterior que és desenvolupada, reformula i materialitzada de forma diferent.

La motivació en l’elecció del tema ha estat plenament personal i es relaciona molt estretament amb un sentiment cultural que des de ben petit se’m va inculcar i que familiarment se’m va animar a seguir.

De fet, va ser un amic qui em va despertar el meu interès envers la cultura popular quan només tenia 8 anys. Aquest és un fet que en certa manera, pot explicar una part del meu treball.

Anys després els meus avis em van regalar dues peces d’imatgeria festiva; fet que va tenir en mi una influència important. Va néixer en mi una inquietud per la cultura popular i l’associacionisme que amb els anys va derivar cap a la construcció i conservació d’aquests tipus de personatges. Fruit d’aquest interès creixent, al 2016 vaig tenir l’oportunitat de rebre una formació amb el primer Cours de Professionalització d’Ofici d’Imatger Festiu (CPO) a l’Escola Massana on, vaig fer la meva primera peça d’imatgeria festiva. ⁽¹⁾

(1) Imatgeria festiva és tota aquella carcassa voluminosa tant amb forma antropomòrfica com zoomòrfica, que, carregades des de dins o arrossegades mitjançant rodes pels portadors o bastaxos, participen a les diferents festivitats en cercaviles, seguicis i processons.

D’algunes de caràcter més realista i d’altres amb formes més fantàstiques totes elles conformen l’imaginari popular i festiu del territori. Parlem, doncs, de gegants, capgrossos, nans i bèsties com ara els dracs, els cavallets, les mulasses, les àligues, els bous, etc.

Durant aquests anys, he pogut constatar una falta d'interés per part de la societat envers la identitat cultural que o bé no coneixem o que massa sovint ignorem. El present treball, neix de la necessitat i/o objectiu de visibilitzar aquesta qüestió, tot realitzant una interpretació plàstica d'estil figuratiu amb la plena voluntat per una banda, d'exposar la nostra història, ser-hi conseqüents amb aquesta i fins i tot re-descobrir-la i en segon terme, fer pal·lès del valor plenament positiu d'enriquiment cultural i personal basat en d'altres maneres de fer culturals sabent-les adoptar amb la atenció i el reconeixement necessari per tal de comprendre-les. Alhora s'ha de ser conseqüents amb l'adopció d'aquestes festes i sobretot, si les donem més importància o les substituïm per les nostres. Termes com l'ocultament, l'imposició, l'adopció, les arrels o la diversificació són alguns dels imputs implícits en aquest treball.

Així doncs, les tres escultures que conformen aquest treball pretenen ser un recorregut per tres generacions diferents de persones que s'hi avenen d'una manera o altre amb un sentit identitari propi que s'hi han anat construint (o ja els ha vingut donat) i del qual el pas del temps, els nous corrents de pensament, o l'influència global són alguns dels seus companys de viatge.

L'avi simbolitza l'essència, el sentiment més profund pels arrels; la jove és aquell ser que es relaciona amb l'exterior amb facilitat mitjançant elements com les xarxes socials i per tant s'hi sent identificada amb costums, tradicions que no li són pròpies i finalment, el nen pren el rol de persona fàcilment influènciable pel món i que ha d'adoptar una cosa que li és imposada com a seva almenys, fins una certa edat.

Per a la realització de les figures s'ha emprat la tècnica del modelat de la figura humana, basat en el retrat dels models escollits per aconseguir materialitzar escultòricament, sense caure en un excés de minuciositat, la idea principal d'aquest projecte.

Aquesta memòria, pretén ser l'ens a través del qual explicar i documentar aquest treball i el seu procés artístic.

CONTEXT DE L'OBRA

Per a una millor facilitació i comprensió de l'obra he cregut oportú realitzar en aquesta memòria un apartat dedicat a contextualitzar-la.

Doncs, en les pàgines que trobareu a continuació, hi apareixen per una banda els antecedents, on s'exposen diversos autors les obres dels quals sigui per estètica, formalització o discurs m'han semblat que s'adeien al meu projecte i a la meva persona. A més, han sigut una constant font d'informació i ajuda en tot moment.

Seguidament un apartat d'antecedents reflexa alguns dels meus treballs realitzats durant aquests quatre anys de grau. En aquest s'hi poden observar dos tipus d'obra: una més artística, més personal com a artista i una altra provinent de l'art popular que no deixa de ser una manera de formalitzar la pràctica artística que pot ser a través de l'encàrrec o no i amb la qual em sento molt identificat, ja que s'hi relaciona amb els meus orígens, amb els meus desitjos i que m'ha impulsat a cursar aquest grau.

REFERENTS

Ningú neix savi ni assenyat.

La utilització de referents, ja no només en la pràctica sinó en qualsevol altre àmbit de la vida ha esdevingut una constant en el nostre dia a dia. Ens ajuden a definir una línia a partir de la qual començar la nostra aventura però també pretenen ser una guia d'estímuls. A vegades, aquests ens busquen a nosaltres i d'altres, per diverses casuístiques, nosaltres els acabem trobant a ells.

En tots dos casos són benvinguts.

De la mà amb aquest mode de pensament apareix, com si d'un bolet es tractés, el terme originalitat que tants mals de caps ens ha donat. Un terme foça complicat d'emprar en uns moments com els actuals, dins d'un context contemporani i en constant desenvolupament sobretot, en el panorama artístic.

Durant l'època clàssica, en canvi, es valia d'un criteri de distinció diferent. El fet nou, allò amb un caire d'originalitat reia en la composició i en la totalitat de la peça, indistintament si la posició d'una mà o d'un tors d'una escultura havia sigut copiada a partir d'un marbre d'un màxim exponent del món escultòric o no.

Aquest fet volia dir que s'havien assimilat formes i expressions i que per tant un ja les tenia interioritzades de cara a un futur. No era un problema la còpia i/o apropiació. M'atreviria a dir que era motiu d'orgull, honor i reconeixement públic.

Es pot considerar, doncs, l'originalitat com una càrrega, una pretensió moltes vegades confosa pel terme exclusivitat. Restem doncs, davant d'un terme impost per bona part de la gent que ens rodeja.

Aquest com d'altres termes i/o factors, són els culpables d'un restrenyiment i fins i tot de tocar de mort qualsevol relació o pont que s'hi pugui establir amb altres autors o referents.

Així doncs, les següents pàgines, presenten un seguit d'artistes i les obres dels quals, d'una manera o altra, es relacionen i/o estableixen una connexió sigui amb la forma, color o relat amb el present treball.

ANTONIO LÓPEZ (Tomelloso, Ciudad Real, 1936)

Talla i escultura policromada

Antonio López és a dia d'avui un dels màxims exponents de l'art figuratiu espanyol del moment tant pel que fa a la pintura com a l'escultura realista.

Es va iniciar en el món de la pintura de la mà del seu oncle, el pintor Antonio López Torres. Ja, a finals de la dècada dels cinquanta es va traslladar a Madrid per preparar el seu ingrés a la Real Acadèmia de Belles Arts de San Fernando on es va formar entre 1950 i 1955. Tot i ser pintor l'escultura clàssica sempre li ha cridat l'atenció des de ben petit quan anava a les

pinacoteques del Prado a copiar quadres i guixos

La importància del seu treball recau en l'observació i la còpia exacta tant dels colors, la proporció o composició en relació amb allò que està copiant o en el que s'està basant per realitzar l'obra.

Tot i què en la major part de la seva producció artística és basa en la pintura, l'escultura, sobretot, des d'uns temps ençà ha adquirit un altre pes molt més important. Sempre utilitza models reals o naturals que li són al seu abast.

Hombre y Mujer
H: 195 x 59 x 46 cm
M: 169 x 42 x 38 cm
1968 - 1994
Fusta policromada i vidre

Fragment de l'obra *Mari y Antonio*
M: 28 x 45 x 28 cm
A: 34 x 47 x 28 cm
1967 - 1968
Fusta policromada i vidre

EFRAÏM RODRÍGUEZ (València, 1971)

Talla i escultura policromada

Efraïm Rodríguez és graduat en Belles Arts per la Facultat de Barcelona l'any 1999.

La seva obra és basa en l'exploració de materials i aquests reproduïxen fets vitals de la vida dels infants: des d'un infant que està creat a partir dels mateixos blocs de fusta amb els que juga, passant per un nadó a la bàscula, o un altre que està lligat al seient del cotxe. Actualment, la fusta és la protagonista de les seves escultures. Són creades a partir de la talla o assemblat de diferents tipus de

de fusta (faig, cedre, noguera, surera...), l'artista combina en les seves obres la forta presència del material i la tècnica minuciosa, la qual cosa aporta en el seu conjunt una riquesa de textura i varietat de matisos.

Les escultures d'Efraïm Rodríguez transmeten innocència, delicadesa i tot el que comporta l'infantessa. Encara que siguin realistes, es percep un toc surrealista, com si la imaginació dels nens representats participés en el procés, patent sobretot en els elements que les emboliquen, o dels quals semblen emergir.

Pollastre
92 x 43 x 38 cm
2014
Fusta de faig i sicòmor policromat

Wolf
97 x 45 x 23 cm
2015
Fusta de faig, xiprer i noguera

GERARD MAS (Sant Feliu de Guíxols, Girona, 1976)

Escultura policromada

L'obra de l'escultor i restaurador sant feliuenc estableix la base del seu treball en l'escultura clàssica i dota als seus personatges d'un imaginari basat en actituds grotesques. Cortesanes d'expressió burlesca, amb elements propis dels nostres dies, un nen cavalcant un porc d'una certa dimensió o un noble d'època es convertint-se en un rusc d'abelles són algunes de les seves peces que tot i que denoten ironia i contemporaneïtat no s'obliden del terme tradició i classicisme.

En cadascuna d'aquestes peces estableix petits poemes visuals capaços de transformar en anècdota la realitat més quotidiana.

En Gerard també relaciona animals amb

persones tot criticant la vida social que ens estableixen, una idea que compateix amb el meu treball.

Parla doncs, de les persones com a col·lectiu però també com a individus.

La representació que fa aquest dels seus personatges ens fa transportar a l'època on habitaven i per aconseguir-ho l'escultor recalca la importància del vestuari amb un escrupulós i detallista treball de modelat i talla. Doncs, queda aplès la importància del vestuari en la seva obra com també ho està éssent en el meu treball. Ens situa en un context, en un moment i aporta pistes entorn al personatge que representa/encarna aquella persona.

Dama de Salou
50 x 23 x 38 cm
2017
Resina policromada

Dama del Tattoo
48,5 x 37 x 21 cm
2016
Resina policromada

JOAN REBULL (Reus, Tarragona, 1899)

Escultura i talla policromada

Joan Rebull i Torroja, va néixer a Reus a l'any 1899.

Durant la seva joventut, a l'edat d'onze anys, Rebull va entrar d'aprenent a un taller d'imatgeria, feina que compaginava amb els seus estudis. Durant aquest període l'escultor va conèixer el rudimentari maneig de les eines i diferents tipus de material que més endavant emprà per a les seves obres.

Va ser també durant aquest període que Rebull va guanyar el seu primer premi d'escultura.

Aleshores estudiava a la Llotja i millorava el seu aprenentatge a diverses acadèmies. Una beca d'estudis el va donar l'oportuni-

tat per viatjar a grans museus d'Europa i empapar-se de l'art de les millors pinacoteques del moment. Per tal d'entendre l'art de Rebull cal cercar dins dels seus interessos personals. L'empremta de l'art egipci, el de l'estatuària austera, exempta de gesta, així com l'art grec en foren alguns d'aquests.

Rebull no era partidari de policromar la seva obra tot i que si és possible observar-ho en algunes peces petites i passos processionals que va fer per la seva ciutat natal.

Aquesta policromia és sobria, neix a partir dels colors plans i on les ombres són aportades per la mateixa escultura.

Maria Rosa
43 x 34,5 x 24 cm
1935
Pedra policromada
Museu de Montserrat.
Donació J. Sala Ardiz

Elvireta
34 x 27 x 15,5 cm
1939
Fang cru policromat
Col·lecció Jordi Rebull

SAMUEL SALCEDO (Barcelona, 1975)

Escultura policromada

Samuel Salcedo és barceloní i va estudiar a “la casa”, la facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona.

La seva obra desenvolupa una crua reflexió sobre l'ésser humà però també des d'un vessant més humorística i real tot emprant un realisme que no corre perill de fer-se repetitiu o avorrit i on, fins i tot es permet un cert joc amb la marca de l'eina. Més aviat, és un realisme que funciona i molt més encara, en les escultures de menor tamany.

En aquestes escultures més petites aborda temes com la imperfecció, els nostres sentiments, les nostres pors i deixa entreveure el desastrós espectacle de l'ésser humà ba-

sant-se en un progrés històric que encara, intenta cercar.

Cadascuna de les seves peces, són creades i escollides com a centre d'un discurs representatiu del passat, present i futur de la societat.

Però a més, Salcedo inclou la idea de màscara/carota que va estrictament lligada a la seva obra. Amagar-se darrere d'una carota, un capgròs o bé un vestit no deixen de portar, implícitament, uns convencionalismes que la societat/humanitat ha implantat. Però no només vol pensar això, sinó que moltes vegades darrere d'aquest joc d'amagament s'hi afegeix un motiu purament lúdic.

Talent Show: Donkey
61 x 35 x 15 cm
2011
Resina de poliuretà policromada

Übermensch
200 x 60 x 50 cm
2007
Resina de polièster policromada

figura

- Alti tradicional
- Poder
- Perdus
- Corri de temps

tradizio

Imort

Una tradizio que
 esteu dixant
 padre
 elevat a categoria
 de santitat /
 d'importancia

NGN /
 vent de drac /
 diable

idea
 of culture

ANTECEDENTS

El suposat estil personal ha estat la constant de quatre anys.

No em considero una persona amb un estil gaire definit o almenys jo no he sàpigut copsar mai. És un terreny complicat, a través del qual s'espera un procés productiu molt similar i on, sovint la relaxació o els canvis no són bons companys de viatge.

Tanmateix, en el meu procés artístic durant el grau, m'ha permès observar unes qüestions, imputs o idees constantment observables en els diversos treballs.

A continuació, incloc les imatges de diverses peces, majorment escultòriques però on també es donen cabuda altres tècniques artístiques com ara la pintura o la costura.

Totes elles tenen relació amb les premisses abans exposades i on cadascuna d'elles ha aportat el seu granet de sorra per tal d'ajudar-me en el meu desenvolupament com a persona però també a l'hora de definir aquest últim projecte final.

CARLOS MORILLO (Montornès del Vallès, 1996)

En aquest conjunt de gravats, duts a terme amb la tècnica de fotogavat, hi presento un seguit de quatre situacions, en paper Fabriano de 220 g.

En aquestes estampes s'hi donen cabuda, espais d'època actual amb fragments d'obres d'estil totalment clàssic sempre intentant retocar el mínim possible l'original.

A diferència de l'artista Kondakov, les meves escenes sempre succeeixen en espais de caire privat, a casa. Intento dotar les escenes de certa picaresca, dotant-les d'un cert

joc produït per l'inserció en elles, de la tecnologia que ens envolta en el nostre dia a dia.

D'alguna manera volen ser el reflex d'una societat i d'un món actual del qual som partíceps. Reflexionar sobre la tecnologia, el seu ús actual i fins a on podem arribar és la intenció d'aquest projecte. No caldrà recordar l'escassa tecnologia de la qual disposaven els clàssics per ser capaços d'alçar els edificis o crear pintures.

A cavall entre tradició i modernitat, 2015
Fotogravat (200 x 200 cm)
Paper i tinta de gravat

CARLOS MORILLO (Montornès del Vallès, 1996)

Des de ben petit he sentit fascinació per temes de cultura popular.

A partir d'aquest record, com a punt de partida, vaig començar un projecte escultòric d'un conjunt de personatges, cadascun d'ells emmascarat o disfressat de tal manera que el seu sentir d'identitat és vegi alterat.

Unes escultures que motivin a l'espectador a pensar, recordar i imaginar, i perquè no, crear certes estranyeses o incomoditats. En aquest cas, proposo la peça "Survival"

(supervivent), un petit nen disfressat de drac/diable que aporta els valors del que és tradicional, el punt infantil, el somni... i defuig d'una generació tecnològica i fugissera de somnis d'infantesa.

La figura, s'acompanya d'una mènsula o permòdol què, a banda de sostenir la peça, l'alçada a ulls de l'espectador. Aporta a més, una certa elevació a la categoria de poder, de santedat, d'allò que hauríem de venerar, comprendre o tenir present però que en canvi gairebé sempre descuidem

Survival, 2017

Fosa d'alumini (45 x 27,5 x 12 cm)

Alumini, resina de poliuretà, pintura a l'oli, pa d'or i acer inoxidable

CARLOS MORILLO (Montornès del Vallès, 1996)

Amb aquest projecte em plantejava fer una peça d'unes certes dimensions defugint de les peces escultòriques de petit dormat que sempre havia fet. Un projecte llarg que finalment comportà 6 mesos de feina.

El projecte responia a l'encàrrec de crear una peça festiva, una imatgeria lleugera amb vincles a la meva població. Després d'uns mesos de cerca, vaig decidir que havia de ser un homenatge a les dones.

Finalment, el personatge escollit va ser, la remeiera Margarida Olivera. Un personatge que l'hem d'inserir dins del context de la Catalunya repressiva d'entre 1616-1622, moment de generalització i enfor-

timent de la repressió després dels forts aiguats de 1617, l'any del diluvi.

Ella és la margarida Olivera, un personatge real d'aquella dura repressió contra les dones titllades de bruixes.

La Margarida fou condemnada pel delictes de bruixeria a Montornès del Vallès i era dona de Pau Oliver, llaurador del mateix terme. El 15 de Maig de 1620, dins del seu judici fet a la Masia Can Oliver de Montornès el Tribunal de la Inquisició de Barcelona l'absolgué per únic motiu, << por falta de probança >> i convertint-se doncs, en l'última dona de tota Espanya en ser jutjada pel delictes de bruixeria.

Margarida Olivera, 2015
Escultura lleugera policromada (305 x 70 x 70 cm)
Cartó pedra, fusta, roba, escuma, pintura a l'oli, plàstic i paper.

CARLOS MORILLO (Montornès del Vallès, 1996)

L'esparriot és un personatge que obria els seguicis festius o acompanyava alguns balls o entremesos de festa, la seva feina consistia en obrir pas i marcar l'espai festiu (escènic o sagrat) per on havia d'ambular un seguici o processó, o bé s'havia d'executar una dansa o representació al carrer.

Aquesta peça s'encabeix dins els meus projectes de caire més popular i festiu. Consistia en la recuperació d'un element festiu com era aquest tipus de capgròs.

Estudiant-lo previament a fi d'inserir-lo dins el seguici popular del poble.

Aquest tipus d'element era molt característic de mitjans i finals del segle XIX i molts autors el relacionen directament amb el Pierrot de la Commedia dell'arte.

El procés no només comprenia la peça física sinó que també s'acompanyava d'una publicació que recollia tots els documents recopilats i imatges antigues.

Español, 2016
Escultura lleugera policromada (70 x 40 x 50 cm)
Cartró pedra policromat

L'INFANT

L'infant és la representació de paradigma influenciable pel seu entorn.

I és per aquest fet i com a edat més representativa d'aquesta qualitat i d'uns valors concrets que dins del conjunt escultòric, la presència de l'infant era plenament necessària per al posterior desenvolupament i acompanyament de la idea general del projecte.

L'infant és el màxim exponent de tot un conjunt d'idees que li són directament vinculades. És el receptor d'unes idees passades, del que queda per construir havent de passar pel futur, és el que queda per fer i el que vindrà.

És l'explorador del món i de les situacions que l'envolten a cada moment; la innocència i fins i tot, de vegades és la imatge del futur talent.

Tot aquest conjunt d'actituds i especificitats de la manera de ser són el contrapunt positiu davant la vulnerabilitat que pateix i rodeja a qualsevol nen davant de la magnànime del món on vivim.

Si bé és cert que totes les característiques esmentades prèviament també són evidents en altres moments de la vida, en aquesta etapa més primigènia està deslliurada de pensaments i d'una bona part de realització. Aquest fet fa ser al nens, molt menys previnguts i dotar-los d'una expressivitat i un "sense filtres" atraient i moltes vegades, agraït pel altres.

CONSTRUCCIÓ I DESENVOLUPAMENT DEL SUBJECTE

La construcció de l'individu és un conjunt de vivències que el conformen com a subjecte dins la societat. Moltes vegades aquestes vivències duen implícites tot un seguit d'idees, patrons i estereotips que prèviament, la societat ha acceptat com a idònics.

Els primers anys de la nostra vida són cabdals pel nostre desenvolupament com a futurs individus. En aquests primers anys es crea i es desenvolupa el vincle entre cos-imatge-identitat que s'esdevé a partir de la imatge gestàltica que ofereix l'estadi del mirall lacanià.

Aquesta però, no és més que una primera i subtil possibilitat d'identificació.

A posteriori “la imagen gestática del espejo precisará de la mirada escrutadora-jerarquizadora-sistematizadora, la ley patriarcal para adquirir consistencia social dentro del orden simbólico, la única de las realidades que considera posibles” (María Ruido 1999: 1)

Conseqüentment, l'individu atenent a aquests imposaments s'ha de plantejar aquesta primera identificació que acabarà evolucionant degut a les influències del pensament patriarcal envers la representació visual i física de l'individu.

Doncs, en moltes ocasions -per no dir-ne la majoria- la identitat se'ns mostra com una ficció “ [...] el sujeto moderno, definido como continuo, suficiente, trabajado y permanente, aparece cuestionado (...) el cuerpo, esencial, biológico y predeterminado, resulta ser cultural, reestructurable, político.” (María Ruido 1999: 3)

A tall de conclusió, podem dir que el subjecte d'avui dia apareix com un producte cultural elaborat, mutable i susceptible a mil i un canvis moltes vegades provinents de les diverses estructures socials que l'envolten i que el defineixen a partir de mil i una variables possibles.

Les noves tecnologies, les tecnologies en general, estan creant un subjecte que està absolutament interrelacionat amb els altres, que comparteix la instantaneïtat de tot allò que succeeix i que consumeix, sense cap filtre, una sobredosi d'informació i d'imatges.

L'individu avui és, en gran part, producte d'allò que consumeix compulsivament. És incapaç d'imaginar i de viure una vida tranquil·la sense estar permanentment connectat. Què li passa a qualsevol altra persona si no pot fer ús del mòbil? Pot emmalaltir.

Les tecnologies han suposat un gran avenç social, han facilitat molt la comunicació amb l'altre i ens han brindat comoditats impensables.

A canvi però, ens han esclavitzat i fins i tot, ens han anul·lat la reflexió i la crítica.

El subjecte no pot ser contemplat sense aquesta realitat ja que és consubstancial a la societat en la que viu i per tant, repercuteix directa i indirectament en el seu ésser i en la seva consciència.

LA FESTA I EL SENTIMENT D'IDENTITAT CULTURAL

No és cap sorpresa si afirmem que tot el nostre entorn està constituït per un conjunt de funcions de caire social que l'home ha "inventat" i ha sapigut inserir dins del seu calendari ludico-cultural.

De fet, Searle (John Searle 1996) fou un dels primer en afirmar que tota realitat ha estat "socialment construïda". Aquest conjunt de funcions i/o característiques específiques provenen d'acords humans que s'hi recolzen en hàbits o costums i que s'han d'entendre tenint en compte l'actitud, l'acceptació (o no) de la societat davant d'aquests i els fenòmens -de tot tipus- que s'hi esdevenen entorn d'aquests hàbits o costums.

El sentit festiu d'un acte, ja sigui de major o menor rellevància, sempre ve donat pel conjunt de gent que hi aporta la seva empenta per tal de poder-lo realitzar. Doncs, qualsevol acte o festivitat s'ha de tractar com un patrimoni en grup on s'hi expressen sentiments, on s'hi creen relacions i on cadascú pot escollir el seu rol i posicionar-se dins d'aquest. Per tant, "sense comunitat no hi ha festa". La festa no deixa de ser un espai cohesionador llevat del seu caràcter participatiu on s'hi creen noves interrelacions humanes.

La festa i el seu entorn esdevenen una eina capdal per ajudar a l'individu a reconèixer-se dins de la seva comunitat i a sotmetre'l dins d'uns "timings" prèviament establerts per la intervenció humana. Aquests comprenen des de generalitats com per exemple, el dia que s'hi celebra aquella festivitat, passant per les processons o d'altres especificitats com l'estructura concreta que ha d'adoptar aquella festa segons el dia.

Cada vegada és més evident en les societats actuals una refusa per part de diversos moviments socio-culturals envers alguns trets distintius del que anomenem modernitat i “ (...) proposen la recerca de la comunitat perduda, al retorn de la tradició, als “valors sòlids inqüestionables” d’una comunitat simbòlica” (Montserrat Crespi 2002: 27).

Pel que fa a la festa, en el seu sentit més primogèni, el seu origen cal cercar-lo en la llar familiar i en les cultures clàssiques. Aquestes van ser les primeres en establir un seguit d’actes envers al culte dels avantpassats familiars. És tractava doncs d’un culte sense església, un culte des de la intimitat donat les característiques i on cada família estipulava les peculiaritats i el format de cada festa.

Més endavant, les necessitats del moment van fer necessària la instauració d’unes festes comuns i conegudes de caire més festiu, popular i socialitzador. La major part de vegades eren relacionades amb l’activitat agrícola. De fet, encara avui dia moltes de les festes que celebrem i dels balls que hi dansen en aquestes no han deixat de ser “rituals” de caire fertilitzador de la terra o d’agraïment per una certa bonança. Aquestes festivitats havien de ser seguides per la població i atractives per a la resta de pobles del voltant que les havien d’incorporar a la seva vida. Per això va ser necessari que s’aixoplugaren sota el paraigüa de l’església o religió pertinent que més endavant creà els seus elements para teatrals aconseguint així una forta vinculació que en bona part persisteix encara avui en dia.

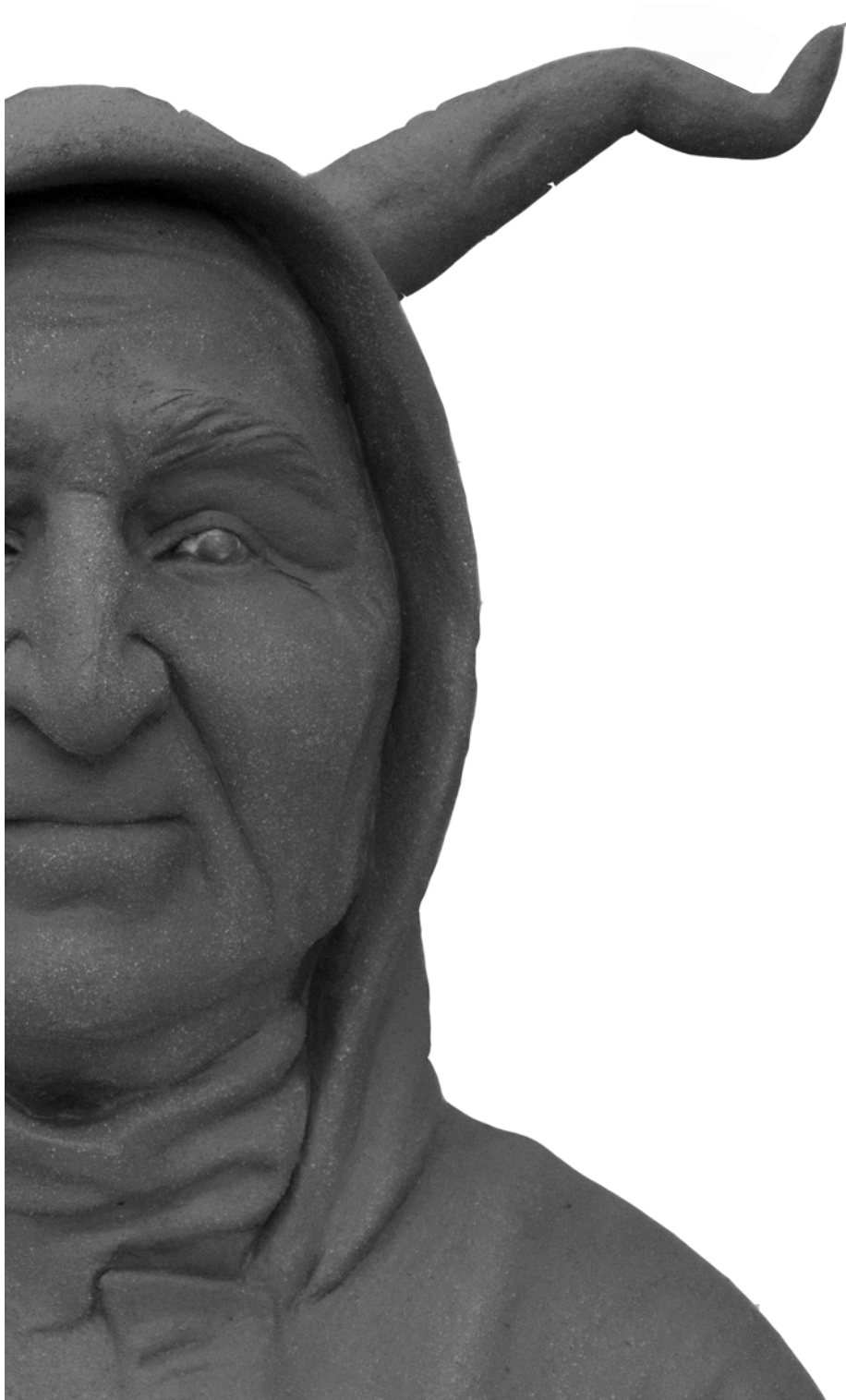
LA GLOBALITZACIÓ

La globalització és, se'ns dubte un dels grans pilars de la societat en què vivim i com a tal s'ha acabat imposant als nostres dies. Ha permès grans avenços però també ha provocat l'aparició de grans disjuntives com bé cita la Doctora Ariadna Hilda Arista a la seva tesi.

En primer lloc destaca el destí de les cultures locals, regionals i nacionals, també esmena la globalització neoliberal i en tercer lloc ens parla sobre la substitució d'allò local per allò global generant l'homogeneïtzació cultural. Aquest tercer és, un dels imputs on el meu treball vol fer pal·lès.

És essencial i lògic per tant, sapiguer aprofitar les facilitats i beneficis que la globalització ens brinda i ens ha brindat però sempre que això no signifiqui la substitució o el pas enrera de les cultures locals o regionals i el que emana d'elles. Doncs, per tal d'aconseguir això és necessari ser conscient dels valors, essències i patrimonis de cada lloc en concret, davant del fort avanç tecnològic que vivim i tot el que aquest fet comporta.

Però per sobre d'aquesta etapa de globalització econòmica, política, social “que si bé els aspectes positius d'aquest fenomen seràn la necessitat per la evolució dels països” (Ariadna Hilda 2012: 52), la cultura ha de quedar afiançada com un dels béns més preuats de vida passat, present i futur i “ es important que en l'aprofitar aquests beneficis, no s'oblidi o es deixi de banda els aspectes característics, els trets que la diferencien d'altres civilitzacions del món” (Ariadna Hilda 2012: 52).

MEMÒRIA COL·LECTIVA I INCONSCIENT COL·LECTIU

Tot i semblar que els records siguin propis només pel fet d'haver-se generat en un context social format per més individus fa que puguin ser compartits per una bona part de la població en forma de memòria col·lectiva.

Tal com assenyala l'autor Erice, F.⁽²⁾ la memòria col·lectiva no és més i que una narració més o menys elaborada en un present amb la finalitat de poder entendre un passat que és propi i generar una mena d'identitat de grup que els pugui servir de diferenciador respecte dels altres. Doncs, són molt diversos els esdeveniments culturals que ens han definit com a societat al llarg de la història ja sigui per la pròpia tradició o per les maneres de fer que marquen un abans i un després en la societat. L'indumentària, el llenguatge o accions concretes que tot i no ser coetànies als nostres dies són fàcilment ubicables en un context històric determinat i de manera implícita les hi trobem formant part de cadascú de nosaltres.

Per tant sentir-nos identificats amb un grup en concret i fer-nos nostre aquesta memòria col·lectiva estretament lligada al nostre passat i als nostres costums no és gaire difícil ja que només hem d'establir un punt de vista individual que no és res més que la nostra visió dins d'aquest col·lectiu. Com a conseqüència d'aquest fet, "La memòria individual breva de la memoria colectiva y de los productos culturales" (Mendoza, 2005, pàg.48). Dit això, i en referència, més concretament, a la tercera peça del meu treball, hi posa sobre la taula els records de les indumentàries folklòriques i festives pròpies de cada regió que hom pot relacionar amb els seus records o amb les manifestacions culturals del lloc d'on és propi.

(2) La memòria colectiva tiene más que ver con el relato que los miembros del grupo comparten sobre su propio pasado y que constituye su identidad" (Erice, 2008: 15)

PATRIMONI CULTURAL

El Patrimoni Cultural, a grans trets, és tota aquella creació humana que enriqueix a tota l'espècie i és necessari compartir i protegir.

Aquest patrimoni aporta indirectament “el derecho a la identidad cultural que es un derecho a la diferencia y a las semejanzas, derecho a la singularidad y derecho a pertenecer a las comunidades de proximidad, así como a colectividades más amplias y a la misma humanidad, sin consideración de fronteras” (Marco Borgui 1996: 29).

Aquest patrimoni és divisible en dos grans grups. Per una banda el patrimoni material i per l'altra l'immaterial. En relació al patrimoni “físic”, Carlos Cuadras Villena (1987: 121) assenyala que “son el conjunto de bienes materiales creados por el hombre para la satisfacción de sus necesidades materiales y espirituales en cada una de las etapas de su historia, que sirven ahora para atender las necesidades culturales de las generaciones presentes”.

Tanmateix, Alberto Martorell (1954: 9) afegeix que tot aquest patrimoni cultural, material i immaterial “legado tanto por nuestros antepasados como vivos” i “por su especial importancia histórica, artística, científica o técnica tradicional” són senyals inequívocs que identifiquen a una nació o grup cultural.

A més un altre autor citat per Abad Licerias (2002) es Juan Barradura que afegeix que “el patrimonio cultural es una obra cultural que refleja la verdadera personalidad de un pueblo a lo largo de los siglos de su existencia” reforçant així la tesi de no defugir ni deixar de banda allò que ens ha precegut.

LA FESTA POPULAR

La festa popular és el resultat de la interacció i col·laboració de les persones que activament o no i amb un inetrès més o menys notable contribueixen a que un cert tipus de manifestació lúdica pugui dur-se a terme. La festa popular neix i és per a la gent i per tant esdevé essencial la participació, una participació que té a veure amb la possibilitat que hi hagi gent al darrera que l'organitzi i d'altres que la visquin Sense necessitat d'haver-la dissenyat prèviament (Montserrat Crespi 2002: 31). Així doncs, és vital la importància dels diferents col·lectius que s'involucren i treballen per la festa. Des d'uns agents de seguretat, un pirotècnic, passant per uns auxiliars mèdics i fins i tot un geganter o una modista. És doncs, un context aglutinador on diverses sinèrgies s'hi donen la mà per tal de crear una representació única en un escenari o lloc concret. Éssent doncs un camp tan ampli així com també ho és el ventall de festivitats i manifestacions festives, un part d'aquest treball, també vol ser un petit reconeixement a totes aquestes persones que conformen la festa.

Quan parlem de cultura festiva popular i tradicional, estem davant d'una acció col·lectiva que cerca uns interessos, gran part de les vegades altruistes, en benefici de molta gent. Els objectius són clars, amb consciència de grup i on els diversos aspectes culturals i ideològics són els pilars bàsics que confereixen personalitat i diversitat al grup.

A tall de conclusió podem afirmar que la societat actual en seu comportament públic, cerca constantment la companyoria, l'apreci i el respecte d'aquells amb qui habitualment s'hi relaciona. La festa popular ha resorgit amb força des de l'any 2008 ençà fins i tot creant un mercat propi.

Dentre tots els aspectes que aixopluga la festa; és la necessitat de defugir dels aïllaments i la marginació social de la societat, on la festa hi guanya terreny lliurant-nos uns valors i unes necessitats bàsiques de relacions i trencant, moltes vegades, els rols establerts que des de sempre l'ésser humà ha necessitat.

METODOLOGIA I PROCÉS DE TREBALL

Abans d'iniciar la formalització del treball, vaig fer una cerca de referents, d'artistes que treballessin des de l'escultura figurativa el concepte popular i l'escultura relacionada amb l'esfera pública i el seu entorn. La cerca no fou del tot efectiva però sí que hi van apréixer certes relacions o referències d'aquests imputs que jo buscava en alguns artistes.

El començament no va ser gaire complicat però sí que va ser confús. Les idees que em rondaven pel cap però la formalització escultòrica no acabava de ser la desitjada i això em va fer endarrerir-me una mica més de l'oportú. Sóc una persona que no estic acostumada a esbossar les meves idees sinó que m'és més fàcil rumiar-les al cap i poc després posar-m'hi amb l'escultura i veure si funciona. Si no ho fa, llavors ho repenso tal com ha succeït en aquest treball.

La meva primera idea girava entorn dels balls de festa major. Volia jugar amb el significat iconogràfic i iconològic d'aquests "ridiculitzant" al personatge que representava cadascún d'aquests balls. Tot i el poc recorregut d'aquesta idea vaig voler seguir relacionant el treball amb les nostres arrels, la nostra cultura sense desfer-me, del tot, de la idea dels elements de la festa major però fent d'aquests un més i no la idea principal del projecte.

ELS MODELS I EL NEGATIU D'ESCAIOLA

El primer pas en el procés de treball d'aquest conjunt escultòric va ser la realització dels tres models amb fang refractari degut a que encara no havia definit la formalització i materials finals de les peces.

Per poder treballar la forma correctament i donar-li sentit, vaig partir d'unes instantànies de diferents models de companyes pel model de la noia, d'unes fotografies d'un nen disfressat que se'm va creuar pel carrer amb els seus avis, qui molt amablement, em van deixar fotografiar al seu nét i finalment per la tercera peça he utilitzat unes imatges del meu avi -tot i què també d'altres persones- però que m'encaixava perfectament en la relació de transmissió de coneixements d'una generació a l'altra.

Un cop modelades les peces i tenint clar que no les couria, vaig haver de superar la dicotomia entre fer motlles de silicona- molt més costosos i elaborats- o escaiola -més econòmics, fàcils i més viables per la tècnica del motllo perdut- vaig procedir a l'elaboració d'aquests. Uns motlles perduts d'escaiola en dos/tres parts (part davantera, del darrera i closca del cap) depenent la forma de la figura.

Un cop fet el partaix de fang amb les claus corresponents, es procedeix a fer la primera capa de guix la qual es tenyeix per tal de no danyar la peça obtinguda durant el trencat del negatiu, a l'hora d'obrir el positiu.

Un cop realitzats els motllos, i després de 45 minuts aquests ja estàn a punt d'obrir. Tot seguit, és netegen amb aigua i ens valem d'algun altre objecte com ara un raspall de dents, llana d'acer o simplement espart que ens ajudarà a suavitzar i allisar la superfície i eliminar, al mateix temps, les impureses provocades per la xamota del fang refractari.

Els deixarem eixugar un parell o tres de dies per tot seguit, procedir a untar una capa fina i llisa de vaselina que serà el nostre desemmotllant. Ja podem procedir a realitzar el positiu de la peça.

POSITIVATGE I ACABAT

Durant el procés i després d'estudiar els “pros” i “contres” de diversos materials, va aprèixer l'anomenada resina acrílica. Aquesta tipologia de material es presenta en dues composicions diferents. Per una banda, aquella on els pols és barrejat amb aigua i per altra, l'anomenada “Jesmonite” provinent dels Estats Units que a més d'agrupar les característiques del material es barreja amb un agent catalitzador que li confereix una resistència molt més notable que l'esmentada prèviament a base d'aigua.

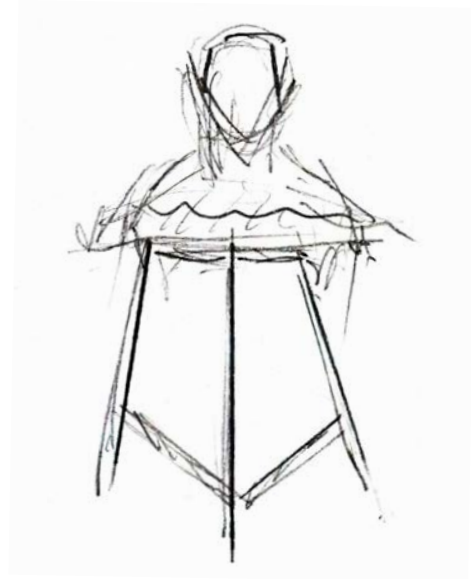
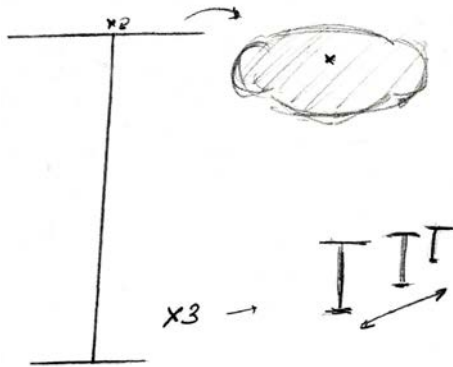
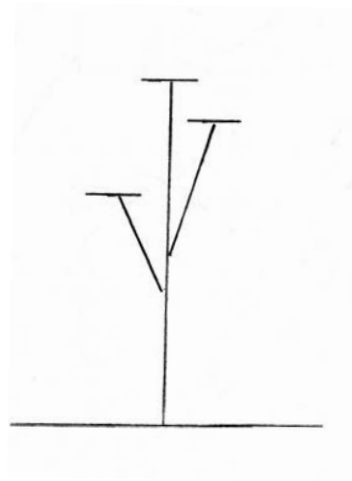
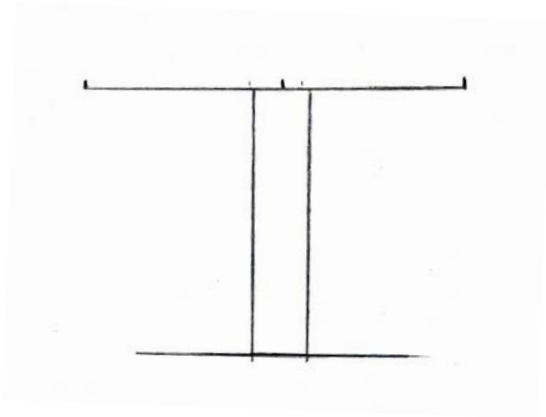
Finalment vaig decidir escollir els segon tipus i provar-ne l'eficàcia.

El mode d'utilització és molt senzill, s'ajusten les quantitats de pols i líquid sempre amb una relació 1:2,5 i si es necessita més espessa es pot afegir un tixotròpic. Aquest material s'aplica a pinzell i en el meu cas he dotat a les peces de tres capes. Dues primeres només de material i una tercera amb malla quadri axial de teixit de fibra de vidre que dota a les figures d'un reforç extra aportant-me la possibilitat, doncs, de fer-les buides.

Els motlles s'omplen per separat i després s'ajunten interiorment amb més material. Un cop fet aquest procés esperem 24 hores (tot i que el material asseca en 15 minuts) i procedim a cop de mall i martell a trencar el motlle perdut per obtenir la peça final.

El pas següent serà l'eliminació de totes les “rebaves” i massillar petits clots i desperfectes a més de polir la figura amb paper de vidre a l'aigua i llana d'acer de diferents gramatges.

L'últim pas és la pintura. La meva intenció ha estat la de primar l'escultura abans que el pintat seguint el postulat rebullà. Aquest afegit de color vol recordar a les policromies antigues, de colors plans i amb poques tonalitats. En el meu cas, els colors utilitzats s'ha intentat que siguin més aviat pastels per crear una harmonia entre les peces i no pas dissonància. El pintat s'ha dut a terme mitjançant l'spray acrílic mate. A més, la pintura m'ha servit per destacar aquelles peces de roba que doten a la figura d'aquesta “altra” personalitat però sempre mantenint una línia constant i harmònica.

PEANYES I DISPOSICIÓ

Intervenir artísticament creant una obra i posteriorment, exposar-la, vol dir prendre partit en tot un seguit de decisions que passen per deixar jugar a l'atzar i als accidents que s'hi esdevenen durant el procés. Com he dit prèviament aquest projecte s'ha anat gestant i evolucionant a través d'anar treballant-hi. Tot i això, és impossible obviar la idea predeterminada que un té del seu treball i per tant hi ha un compromís difícil de ser supeditat per altres aspectes en un bon nombre d'ocasions.

Aquest treball parteix de la idea d'aprofundir en el camp de l'escultura figurativa amb la intenció de millorar aquesta. La senzillesa de les peanyes que es proposen rau en la importància de reforçar l'element escultòric i evitar que sigui un element de conflicte en l'obra.

Les peanyes són senzilles i alcen els bustos a 1,20 metres de terra. Totes tres són de la mateixa alçada. Ningú està per sobre de l'altre.

L'elecció d'aquest tipus de peanyes em va semblar el més convenient d'entre les altres propostes per aquest projecte (vegeu pàgina anterior), ja que alça les figures a través d'un eix vertical, un eix que simbolitza l'aprenentatge, les vivències i la formació de cada un dels personatges i que neix d'una base que està en contacte amb el terra, amb les nostres arrels.

Pel que fa a la disposició de les obres (a la dreta d'aquestes línies) es duu a terme a partir d'un eix diagonal que al mateix temps vol representar la línia de vida.

Una vida que neix, es desenvolupa com a tal i finalment desapareix. Cadascuna de les peces és disposada de tal manera que des de l'entrada de la sala es pugui visionar aquest eix diagonal.

Al mateix temps, aquesta col·locació vol ser un reflex, continuu desenvolupament social i cultural que tots i cadascun de nosaltres com a éssers socials patim.

CONCLUSIONS

Aquest projecte escultòric s'ha esdevingut com la culminació d'una etapa d'educació artística que m'ha permès centrar-me en una materialització escultòrica que contempla les mateixes nocions que ja havia treballat prèviament en diferents suports i tècniques.

Un projecte que s'ha entès en la seva totalitat i que m'ha omplert de satisfacció tant pel que es refereix a la part pràctica com per l'abordament i recerca del contingut teòric.

Durant el procés s'hi han esdevingut encerts i entrebancs que han estat claus per aprendre i comprendre les complexitats que comporta un projecte artístic com aquest.

Crec, que fonamentalment s'ha intentat resoldre de manera més o menys encertada, un tipus de representació d'allò que pretenia en iniciar aquest treball final de grau.

Així i tot no vull deixar de banda el replanteig, en un futur, de la pròpia obra en relació a l'extensió dels temes que s'hi aborden o la formalització d'aquests.

- Abad, Licerias., (2000). *La Noción Jurídica de Patrimonio Cultural: su amplian a nuevos ámbitos en el derecho positivo español*. Butlletí Jurídic de la Universitat Europea de Madrid. Número 3.
- Calvo Serraller, Francisco., (2013). *Antonio López: pintura y escultura*, Madrid: TF Editores.
- Catalunya. Departament de Cultura., (1992). *Gènere i identitat cultural: ponències de la Tercera Trobada de la Comissió Internacional de Difusió de la Cultura Catalana*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
- Corredor-Matheos, José., (1991). *L'Escultura de Joan Rebull*, Barcelona: Àmbit.
- Cuadros, Carlos., (1987). *Bienes del Patrimonio Cultural de la Nación-Ley N° 24047*. Revista del Foro, (2), p. 121.
- Crespi, Montserrat., (2002). *L'activitat festiva popular en l'era de la mundialització: el cas de Catalunya* (tesi doctoral). Universitat de Barcelona, Barcelona, Catalunya.
- Civardi, Giovanni., (2013). *Modelado: de la cabeza humana y de la figura: apuntes de trabajo: principios teóricos de la escultura y procedimientos técnicos*. Madrid: Drac Editorial.
- Diversos autors., (2007). *Jassans: una vida dedicada a l'art de modelar*. Barcelona. Universitat de Barcelona. Departament d'Escultura. Facultat de Belles Arts.
- Erice, Francisco., (2008). *Memoria histórica y deber de memoria: Las dimensiones mundanas de un debate académico*. Revista Interdisciplinar: Monográfico. Volum 7, pàg. 34-35.

- Hilda, Adriana., (2012). *La Barceloneta: Los Múltiples Rostros del Patrimonio Cultural* (tesi doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Catalunya.
- Hildebrand, Adolf von., (1989). *El problema de la forma en la obra*. Madrid: Visor, DL.
- Humberto Morgado, João. (2013). *La evolución de la escultura figurativa en madera (en torno a la figura humana y en sus técnicas)*(Tesis doctoral). Universidad la Complutense de Madrid, Madrid.
- Lord, James., (2002). *Retrato de Giacometti*. Madrid: A.Machado Libros.
- Martorell, Alberto., (1994). *Patrimonio cultural. Protegiendo las raíces de nuestra historia*. Biblioteca Nacional del Perú. Lima-Perú.
- Mendoza, Jorge., (2005). *Exordio a la memoria colectiva y el ovido social*. Revista Athenea. Volum 81, pàg. 26.
- Olga Lucía Molano, L; (2007). *Identidad cultural un concepto que evoluciona*. Revista Opera. Volum 7, pàg. 69-84. Extret de: revistas.uexternado.edu.com/index.php/opera/aticle/download/1187/1126
- Rebull, Joan., (1982). *Rebull : [catàleg de l'exposició] : Centre Cultural del Palau de la Virreina : Barcelona, setembre-octubre 1982/ Ajuntament de Barcelona. Serveis de Cultura, Barcelona: els Serveis*.
- Searle, John., (1997). *La construcción de la realidad social*. Barcelona. Paidós Ibèrica.

- Rodriguez Samaniego, Cristina. *Un segle d'escultura catalana*. (MEAM.2013). Barcelona: INFIESTA, 2013.
- VV.AA.: *Antonio López*. Madrid: Fund. Colección Thyssen-Bornemisza, 2011.
- Web oficial Galeria 3 punts. (Apartat Gerard Mas): 3punts.com/ca/artista/gerard-mas. Última consulta desembre de 2017.
- Web oficial Galeria 3 punts. (Apartat Efraïm Rodríguez): 3punts.com/ca/artista/efraim-rodriguez. Última consulta desembre de 2017.
- Web oficial d'Antonio López: <http://www.antoniolopezweboficial.com>. Última consulta desembre de 2017
- Web oficial Galeria 3 punts. (Apartat Samuel Salcedo): 3punts.com/ca/artista/samuel-salcedo. Última consulta desembre de 2017.

Carlos Morillo Rodriguez

655 747 877

C/Hermanas de la Virgen Niña núm 4 2^o2^a

Montornès del Vallès (Barcelona)

inferceel@gmail.com

